

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (I, 1975—1980)

DE

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Pentru antichitatea greco-romană, izvoarele scrise ocupă locul principal între izvoarele istorice. Așa se explică și interesul deosebit ce li se acordă în cercetarea istorică din țara noastră.

Astfel, izvoarele literare referitoare la epoca veche au fost strînse, mai de curînd, în două volume din *Fontes historiae Daco-Romanae*, I—II, București, 1964—1970. Ele sînt excerptate din operele scriitorilor greci și latini și ne fac cunoscute date despre istoria pămînturilor geto-dace prin prisma gândirii greco-romane¹.

O altă categorie de izvoare scrise — poate, cele mai importante — o reprezintă inscripțiile. Cum se știe, descoperirile de pînă la începutul secolului nostru se află strînse în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, III — operă monumentală începută de Theodor Mommsen (1873 — *pars prior* și *pars posterior*), continuate apoi de același mare învățat cu colaborarea lui Otto Hirschfeld și Alfred von Domaszewski (*Supplementum, pars prior* și *pars posterior* — 1902). Dar, de atunci, noi descoperiri și cercetări au îmbogățit patrimoniul epigrafic al țării noastre și au contribuit, nu o dată, la mai buna cunoaștere a antichității greco-romane. Aceste documente au fost prezentate în diferite publicații, românești și străine, fiind inserate, anual sau periodic, în *Année épigraphique* (Paris).

Pentru orientare în literatura epigrafică de după primul război mondial și pînă în 1947, se poate consulta bibliografia clasică a Daciei romane (două serii), publicată de C. Daicoviciu și M. Macrea². O utilă dare de seamă a prezentat în 1957 C. Daicoviciu, cu ocazia Congresului de epigrafie de la Roma³.

În ceea ce privește Scythia Minor (Dobrogea de azi), multe informații pot fi găsite în lucrarea prof. Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja* (București, 1938). Alte date sînt furnizate de raportul prof. D. M. Pippidi asupra studiilor de epigrafie greacă privitoare la Scythia Mică prezentat la congresul de epigrafie greacă și latină de la Viena⁴.

¹ Între izvoarele scrise privitoare la istoria veche a României, un loc redus ocupă știrile oferite de papiri. Dintre aceștia, numai papirul Hunt este prezentat în *Fontes*..., I, p. 467—471. Un altul, Thebtunis Papirus, II, 686, este menționat de V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*, Breslau, 1909, p. 72 (cf. mai recent N. Gostar, în *Cercetări istorice*, 9—10, Iași, 1978—1979, p. 277—280). De asemenea, J. Trynkowski — E. Wipszycka, *Archeologia*, 16, 1965, p. 234, atrag atenția asupra altor două referiri în papiri la istoria noastră veche. Unul este publicat de C. Wessely, *Textus Graeci papyrorum qui in libro „Papyrus Erzherzog Rainer. Führer durch die Ausstellung Wien 1894“ descripti sunt. Studien zur Palaeographie und Papyrskunde*, XX, Leipzig, 1921, nr. 139 (în aceasta este vorba de un στρατιώτης ἀριθμοῦ τῶν γεννασιότατων δακῶν, soldat din *numerus*-ul „prea vitejilor daci“; probabil este vorba de fosta *cohort* I *Ulpia Dacorum*, devenită în secolul al IV-lea *numerus*: I. I. Russu, *Daco-geții în Imperiul roman*, București, 1980, p. 36); celălalt este editat de J. O. Tjäder, *Die nichtliterarischen lateinischen Papyri Italiens aus der Zeit 445—700*, Lund, 1955, nr. 18—19 (în acesta este menționat iarăși un *numerus Dacorum*; după părerea noastră, acesta a rezultat din transformarea cohortei I *Aelia Dacorum*, aflată în Britannia în secolele II—IV, de unde a fost probabil adusă în Italia la începutul secolului următor, cînd a fost părăsită Britannia; C. C. Petolescu, *Revista de istorie*, 33, 1980, 6, p. 1047—1050).

² C. Daicoviciu — M. Macrea, *AISC*, 2, 1933—1935, p. 259—288; M. Macrea, *AISC*, 5, 1944—1948, p. 369—393.

³ C. Daicoviciu, în *Atti del III Congresso internazionale di epigrafia greca e latina*, Roma, 1959, p. 183—197. Vezi și G. Fornl, în *Romania romana* (Accademia Nazionale dei Lincei, CCCLXXI), Roma, 1974, p. 89—104.

⁴ D. M. Pippidi, în *Akten des IV. Internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik* (Wien, 17. bis 22. September 1962), Viena, 1964, p. 318—330. Vezi încă: Em. Popescu, în *Actes du VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine*, București — Paris, 1979, p. 273—292.

Într-o nouă serie a bibliografiei clasice din România, publicată încă de la primul număr al revistei Studiul clasice, se află prezentată și literatura epigrafică privind țara noastră din 1947 până în prezent ⁵.

În continuare, ne vom opri asupra citorva din problemele cele mai importante prezentate în studiile epigrafice din țara noastră în ultimele decenii. Atenția noastră se va concentra mai întâi asupra citorva descoperiri care au determinat schimbări esențiale în cunoștințele noastre asupra epocii romane.

Trebuie amintite, astfel, descoperirile de excepțională valoare istorică făcute la Ocnița (jud. Vâlcea): fragmente ceramice dacice (datînd de la începutul erei noastre) conținînd inscripții (grafiți) cu litere grecești și latine; deosebit de importantă este inscripția menționînd numele unui dinast geto-dac, *Thiamarkos*, necunoscut pînă acum ⁶.

Pentru istoria Daciei romane, cele mai de seamă noutăți au fost aduse de diplomele militare. Mai întâi, trebuie amintită diploma descoperită în 1957 la Palamarca (R. P. Bulgaria): din studiul ei reieșea că bună parte din teritoriile dacice anexate de Traian (estul Olteniei, sud-estul Transilvaniei, Muntenia și sudul Moldovei) au aparținut, pe timpul domniei acestui împărat, provinciei Moesia Inferior (ulterior, o parte din ele au format provincia Dacia Inferior)⁷. O adevărată surpriză a provocat descoperirea, în 1959, unei noi diplome militare — prin care se dovedea existența provinciei Dacia Porolissensis cel mai tîrziu la 2 iulie 133 (data diplomei) (în loc de anii 158—159, cum se admitea pînă atunci)⁸. Un alt fragment de diplomă, descoperit în castrul de la Buciumi, pus în valoare în 1973, arăta că această organizare avusese loc *sigur* înainte de anul 128⁹ — fapt confirmat deplin de apariția altei diplome, iarăși de la Gherla, atestînd existența Daciei Porolissensis încă de la 10 august 123¹⁰. Astfel, data organizării acestei provincii a fost fixată între 29 iunie 120 și 10 august 123¹¹.

O problemă îndelung controversată a fost cea privind enigmatică *colonia Malvensis*. Prin reluarea inscripției, deja celebre, de la Sevilla (CIL, II, 1 180 = ILS, 1 403), s-au adus noi contribuții la problema localizării acestui oraș din Dacia. Acum, se poate afirma cu certitudine că, după reforma administrativă din anii 168—169 înfăptuită de împăratul Marcus Aurelius, Dacia Inferior a devenit *Dacia Malvensis*; astfel, *colonia Malvensis* poate fi localizată în Oltenia¹².

Alte informații privind istoria Daciei romane au fost furnizate prin reluarea, începînd din anul 1973, a săpăturilor arheologice de la Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) — care au adus contribuții de mare valoare la istoria politică și militară, precum și la prosopografia Daciei romane¹³.

În ceea ce privește istoria Dobrogei, principalele rezultate și elemente noi le găsim în cartea prof. D. M. Pîpîdi, *Contribuții la istoria veche a României*², București, 1967. De curînd,

⁵ I. Fischer, *Studii clasice*, 1, 1959, p. 238—239; 2, 1960, p. 422—423; 3, 1961, p. 457—458; 4, 1962, p. 375; 5, 1963, p. 382—383; 6, 1964, p. 382; 7, 1965, p. 413; 8, 1966, p. 320—321; 9, 1967, p. 283; 10, 1968, p. 297—298; 11, 1969, p. 311—312; 12, 1970, p. 272; 13, 1971, p. 254—255; 14, 1972, p. 271—272; 15, 1973, p. 222; 16, 1974, p. 293—294; 17, 1977, p. 262—263; 18, 1979, p. 178—179; 19, 1980, p. 137—139 (anul 1976—1977) (Începînd cu vol. 16, cronică a fost redactată de I. Fischer și Alexandra Ștefan).

⁶ D. Berclu, SCIV, 24, 1973, 4, p. 611—619; Idem, SCIVA, 25, 1974, 3, p. 381—387; Idem, *Revista de Istorie*, 27, 1974, 1, p. 79—84; Idem, în *Nouvelles études d'histoire*, București, 1975, p. 9 urm.; I. I. Russu, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine (Constanza, 9—15 septembre 1977)*, București, 1977, p. 33—50.

⁷ B. Gerov, Klio, 37, 1959, p. 196—210; AnnÉp, 1962, 264.

⁸ C. Dalcoviciu — D. Protase, ActaMN, 1, 1964, p. 163—180; idem, JRS, 51, 1960, p. 63—70; AnnÉp, 1962, 255.

⁹ C. C. Petolescu, StCl, 15, 1973, p. 131—133.

¹⁰ I. I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, București, 1973; Idem, Dacia, N.S., 18, 1974, p. 155—178.

¹¹ Acest *terminus post quem* ar fi reprezentat de diplomele militare de la Cășel și¹ Porolissum (CIL, XVI, 68; AnnÉp, 1958, 30 = 1959, 31). Cf. C. C. Petolescu, *Revista de Istorie*, 32, 1979, 2, p. 267—270.

¹² Cf. F. Vittinghoff, ActaMN, 6, 1969, p. 131—147; M. P. Speldel, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 169—177; I. I. Russu, AIIA Cluj-Napoca, 17, 1974, p. 41—45. Sinteza discuțiilor, la D. Tudor, *Oltenia romană*⁴, București, 1978, p. 189—194.

¹³ Ele sînt prezentate în volumul recent apărut cu inscripțiile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (IDR, III/2).

a fost publicată o bibliografie epigrafică a Scythiei Minor pentru perioada anilor 1902—1978¹⁴. Totodată, o descoperire recentă, de excepțională valoare istorică, ne aduce date noi cu privire la fastele provinciei Moesia Inferior în primul deceniu al secolului al II-lea¹⁵.

Nu credem că este nevoie a continua. Numeroasele descoperiri de pe întreg teritoriul țării au contribuit în mod esențial la mai buna cunoaștere a istoriei și a procesului de romanizare în Dacia și Moesia Inferior.

Astfel, bogăția și diversitatea descoperirilor epigrafice efectuate după apariția (în 1902) celui de-al doilea *Supplementum* la CIL, III, pune probleme tot mai dificile în ceea ce privește informarea epigrafică, făcând necesară continuarea publicării CIL. Pentru început, s-a decis publicarea unor culegeri naționale de inscripții.

Pentru realizarea culegerii de inscripții antice din România s-au constituit două colective de epigrafiști, la București și Cluj-Napoca. În sarcina primului a fost dată reeditarea inscripțiilor din Dobrogea și Dacia sudică; celui alt colectiv îi reveneau inscripțiile din Dacia de Sus¹⁶.

După douăzeci și cinci de ani de studii și noi descoperiri, culegerea națională a debutat în 1975 sub titlul *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor (Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae)*, sub îngrijirea prof. D. M. Pippidi și I. I. Russu. Culegerea are două serii:

— Seria primă — *Inscripțiile Daciei romane (Inscriptiones Daciae romanae)*, din care au apărut până acum volumele: I (1975), *Diplomele militare. Tăblițele cerate* (I. I. Russu); II (1977), *Oltina și Muntenia* (Gr. Florescu, C. C. Petolescu); III/1 (1977), *Dacia Superior — Zona de sud-vest* (I. I. Russu, V. Wollmann, N. Gudea, Milena Dușanić); III/2 (1980), *Dacia Superior — Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (I. I. Russu, I. Piso, V. Wollmann)¹⁷.

— Seria a doua — *Inscripțiile din Scythia Minor*, este consacrată provinciei dintre Dunăre și Mare într-o ordine dinainte stabilită, în care vol. I va cuprinde inscripțiile de la Histria și din teritoriul său (D. M. Pippidi), II pe cele de la Tomis și împrejurimi (I. Stoian), III pe cele de la Callatis și împrejurimi (D. M. Pippidi, Alexandra Ștefan), IV pe cele din zona sudică a limes-ului dobrogean (zona Durostorum — Axiopolis; Emilian Popescu); vol. V, recent apărut (1980), Emilia Doruțiu-Boilă, grupează inscripțiile tot din zona limes-ului dobrogean, dar din partea lui inferioară, între Seimeni (în amonte de antică cetate Capidava) și Salsovia (aproape de vărsarea brațului Sf. George în mare)¹⁸. În cursul anului 1982 sînt așteptate alte două volume din această serie (I și IV).

Deosebit de acestea, dar în cadrul aceleiași colecții naționale, Emilian Popescu a publicat, în 1976, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România (Inscriptiones intra fines Dacoromaniae repertae Graecae et Latinae anno CCLXXXIV recentiores)*¹⁹.

Cum este și firesc, unele din inscripțiile strîine în aceste volume sînt încă susceptibile de soluții noi de întregire și interpretare. De asemenea, între timp au apărut noi inscripții, plină de curînd inedite, și se vor adăuga și altele. Cu trecerea anilor, acestea se vor înmulți; dar, împrăștiate prin diverse publicații, ele vor pune treptat cercetătorilor istoriei noastre vechi aceleași probleme dificile de informare.

Considerăm, astfel, că întocmirea unei *Cronici epigrafice a României* se va dovedi utilă, mai ales după trecerea cîtorva ani de la publicarea tuturor volumelor cu *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*. Prima serie a cronicii epigrafice este consacrată adaosurilor și rectificărilor la volumele deja publicate din culegerea națională de inscripții. Începînd cu seria a II-a, cronică va fi redactată anual, cuprinzînd inscripțiile publicate în cursul anului precedent (cu excepția celor din aria de cuprindere a volumelor aflate deja în curs de publicare). Ea va fi

¹⁴ Emilia Doruțiu-Boilă — C. C. Petolescu, *Arheološki Vestnik*, 31, 1980, p. 294—300.

¹⁵ A. Rădulescu — Maria Bărbulescu-Munteanu, *Dacia*, N.S., 25, 1981.

¹⁶ D. M. Pippidi, *Klio*, 37, 1959, p. 336—337.

¹⁷ Dărl de seamă asupra volumelor primelor serii: H. Dalcoviciu, *ActaMN*, 13, 1976, p. 651—655 (despre IDR, I); Zs. Vlsy, *ActaArchHung*, 29, 1977, 3—4, p. 455—457 (despre IDR, I); I. Berciu — V. Moga, *Apulum*, 16, 1978, p. 543—545 (despre IDR, I—II—III/1); G. Trohan, *Revista de Istorie*, 31, 1978, 9, p. 1713 (IDR, II—III/1); I. I. Russu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 184—195 (despre IDR, II); J. Wilkes, *JRS*, 69, 1979, p. 208—210 (despre IDR, I—II—III/1); C. C. Petolescu, *SCIVA*, 31, 1980, 1, p. 101—121 (IDR, I—III/1); *idem*, *Revista de Istorie*, 34, 1981, 2, p. 360—363 (despre IDR, III/2). Pentru diplomele militare publicate după apariția *Supplementum*-ului la CIL, XVI, vezi Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas 1954—1977*, Londra, 1978 (dare de seamă asupra acestui *corpus*: I. I. Russu, *SCIVA*, 30, 1979, 3, p. 465—468).

¹⁸ Dare de seamă: C. C. Petolescu, *Revista de Istorie*, 34, 1981, 2, p. 360—363.

¹⁹ Dărl de seamă: I. I. Russu, *Transilvania*, 1977, nr. 9, p. 7—12; D. Protase, *SCIVA*, 28, 1977, 3, p. 462—464; I. Barnea, *Pontica*, 10, 1977, p. 273—288 (completări cu inscripții inedite).

publicată în nr. 3 sau 4 din revista *SCIVA* — în funcție de regularitatea apariției publicațiilor anului epigrafic respectiv. Publicațiile întârziate sau descoperirile anterioare neincluse în seria curentă vor fi prezentate în seriile viitoare.

Numeroarea inscripțiilor se va face în continuare de la o serie la alta; aceasta va facilita și întocmirea, periodică, a indicilor.

Cum cronică va fi, sperăm, neîntreruptă multă vreme, ea va putea fi citată aparte de revista în care se publică — abreviat, cu indicarea anului și numărului inscripției. De exemplu, pentru prima serie, o indicație bibliografică poate apare în forma *CEpR*, I, 1975—1980, 6 (după sistemul folosit pentru citarea publicației *Année épigraphique* — și ea, la început, parte a a revistei parisiene *Revue archéologique*).

RECTIFICĂRI ȘI COMPLETĂRI LA IDR, I — III/2

1 (= IDR, I, 4). Fragment de diplomă militară (*tabella II*), descoperit în castrul de la Românași (jud. Sălaj). Dispărut?

G. Alföldy, *Historische Zeitschrift*, 224, 1977, p. 668—669, apud Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas 1954—1977*, Londra, 1978, p. 48—49, nr. 20; N. Gostar, *Dacia*, N.S., 24, 1980, p. 317—322, nr. 7.

În *corpus*-ul diplomelor militare al Margaretei M. Roxan (cu completările lui G. Alföldy), textul este transcris astfel:

Intus

[*Imp. Caesar, divi Traiani Parthici f., divi Nervae nepos, Traianus Hadrianus Aug(ustus), pontif(ex) max(imus), trib(unicia) potest(ate)*
 ..., *co(n)s(ul)* ...
et sunt in Dacia sub
alae? cohortis? ... cui praest *ex pedite; ex gregale?*
M. Ulp(io) Landion[is f...] Acheræ Anma[ti? f(iliae) uxori eius et
...]aro f(ilio) eius et Sur[.....et] Solorigi f(ilio) eius et Cr[...]
f. eius [... et] Suruccae f(iliae) eius

ExtrInsecus

[*Ti.*] *Iuli Urbani*
 [*P.*] *Cauli [Vitalis]*
 [*A.*] *Fulvi [Iusti]*

Pentru discuțiile privind onomastica, cf. G. Alföldy și N. Gostar, *loc. cit.*, care ajung, independent unul de celălalt, la concluzii asemănătoare.

M. M. Roxan datează fragmentul de diplomă între anii 118—122. Analizând numele martorilor care au autentificat diploma (*signatores*), N. Gostar este de părere că diploma datează cu puțin înainte de moartea împăratului Traian.

În ceea ce privește unitatea militară în care a servit *M. Ulpius, Landion[is f(ilius)]* ... N. Gostar înclină spre *cohors I Brittonum milliaria Ulpia torquata pia fidelis civium Romanorum*, aceeași care apare și în diploma militară din 11 august 106 (IDR, I, 1), deoarece titularul diplomei și soția sa erau probabil originari din Pannonia.

(= IDR, I, 4). Românași (jud. Sălaj). Fragment de diplomă militară; dispărut (Informații: I. I. Russu și V. Lucăcel).

C. C. Petolescu, *Latomus*, 34, 1975, 4, p. 1 020—1 023 (= SMMIM, 7—8, 1974—1975, p. 89—92); *idem*, *SCIVA*, 31, 1980, 1, p. 102—103; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, p. 102.

Micul fragment a fost publicat, împreună cu alte câteva, considerându-se că fac parte dintr-o singură diplomă (cea al cărei titular era *M. Ulpius, Landion[is f] ...*; mai sus, nr. 1), de I. I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, București, 1977, p. 90, fig. 17; *idem*, IDR, I, 4).

Lectura propusă de noi (consemnată și de Margaret M. Roxan în noul *corpus* al diplomelor militare) este următoarea:

Intus

[*Palmyrenis sagitlariis ex Syria qui sunt in Dacia*] Su[periore . . .

Extrínsecus

[*quorum nomina subscripta sunt a(n)te*] d(iem) III [K(alendas) Iuli(as)].

Diploma datează din 29 iunie 120, ca și celelalte două descoperite la Cășel și Porolissum (IDR, I, 5—6).

3 Gilău. Fragment de diplomă militară, descoperit în anul 1976 în cursul săpăturilor din castru. Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.

Dan Isac, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine (Constantza, 9—15 septembre 1977)*, București, 1977, p. 69—73; *AnnEp*, 1977, 701; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, p. 57, nr. 30.

Intus

[a(n)te] d(iem) . . . K(alendas) Mai(as)

[. Iunio] Paelo

c(o)n(s)ulibus]

[P. Tullio] Varrone

Extrínsecus

[Ti. Claudi] Menand[ri]

4 (= IDR, I, 12). Fragment de diplomă militară (*tabella I*), descoperit în castrul de la Buciumi (jud. Sălaj). Muzeul de istorie și artă, Zalău.

Datarea diplomei este discutată de C. C. Petolescu, *StCl*, 15, 1973, p. 131—133, care propune anii 120—128 (datorită faptului că împăratul Hadrianus apare fără titlul de *pater patriae*). În SMMIM, 7—8, 1974—1975, p. 89, nota 2, același autor arată că intervalul de datare a diplomei se poate restringe la anii 120—121 sau 124—128 (mai probabil), căci pe diplomele din anii 121—123 numele lui Hadrian este însoțit și de titlul de *proconsul* — lipsă pe fragmentul de la Buciumi. Cf. încă, Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, p. 57, nr. 31, care propune anii 125—128.

5 Micia (Vețel, jud. Hunedoara). Fragment de diplomă militară (*tabella I*), descoperită în anul 1977 în cursul săpăturilor din castru. Muzeul de istorie al R. S. România, București.

Liviu Petculescu, *ActaMN*, 15, 1978, p. 131—133; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, p. 118, nr. 12 (mențiune).

Extrínsecus

[*pluribusve stipend(iis) emerit(is) dimissis ho-*
nesta mis[sione quor(um) nomina subscri-
pta sunt i[ps]is liberis posterisq(ue) eorum
civitatem [dedit et conubium cum uxori-]
bus quas tu[n]c habuissent cum est civ-
it(as) iis d[ati]ta [aut si qui caelibes essent]

Intus

[*Imp(erator) Caes(ar), divi Traian[us] Parthici f(ilius), divi Ner-*
vae nepos, Traian[us] Had[rianus] Aug(ustus), pont(ificex)
[max(imus), trib(uniciae) potes(tatis) . . .] I, [co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriciae)]
[equitib(us) et ped(itibus) qui] mil[it]averunt]

Diploma datează din timpul împăratului Hadrian; „dacă întregirea cu numărul consulate-
lor și a titlului de *pater patriae*, cerută de spațiul rămas, este corectă, ea este posterioară anului
128” (L. Petculescu, *loc. cit.*, p. 132—133).

6 (= IDR, I, 23). *Porolissum*. Fragment de diplomă militară (*tabella I*). Muzeul de Istorie și artă, Zalău.

Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, p. 65, nr. 40; C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 105–106.

Discuția privește unitatea al cărei titular primise *honestia missio*. În această privință, I. I. Russu scrie: „Ar putea să fie diplomă dată pentru un ostaș din *cohors II Nervia Brittonum* (?); dar literele *VLP* de la începutul fragmentului par să indice epitetul *Ulpia*, necunoscut până acum pentru această unitate staționată în castrul de la Buciumi”.

Atita doar că *VLP* nu e corect în desenul de la fig. 64 din *corpus*-ul diplomelor militare din Dacia; în fotografie se văd literele *VG*, deci *[A]VG.*, iar ultima literă din rînd este probabil *P*, deci:

(*cohors*) *II A]ug(usta) Nervia P[acensis* ...

unitate binecunoscută în armata Daciei *Porolissensis*.

După I. I. Russu, diploma poate fi de dată mai veche, eventual chiar „anterioară anului 140” (astfel, în diplomele din 164, epitetul *Pacensis* nu mai apare; vezi IDR, I, p. 146); Margaret M. Roxan o datează între anii 120–140.

7 (= IDR, I, 17). Diplomă militară; *tabella I* descoperită între Domașnea și Teregova (CIL, XVI, 110), *tabella II* (fragment) în castrul de la Mehadia.

AnnÉp, 1977, 719; B. Lörincz, Archeološki Vestnik (Ljubljana), 28, 1977, p. 369–371; idem, ActaArchHung, 29, 1977, 1–2, p. 283–284; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, p. 70–71, nr. 47.

B. Lörincz consideră că numele consullor păstrate în *Fasti Ostienses* pentru anul 154 pot fi completate [*Ti. Claudius Iulia*]nus, *Sex. [Calpurnius Agricola]*, ceea ce ar asigura și datarea diplomei CIL, XVI, 110 (= IDR, I, 17).

Aceasta implică și redatarea carierei lui M. Macrinus Vindex, procurator al Daciei *Porolissensis* (H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I, Paris, 1960, p. 388–389, nr. 161).

8 (= IDR, I, 22). *Porolissum*. Fragment de diplomă militară (*tabella I*), descoperit în castru. Muzeul de Istorie și artă, Zalău.

Zs. Vlsy, ActaArchHung, 29, 1977, 3–4, p. 457; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, p. 86, nr. 65.

Pe *intus*, în r. 4, trebuie citit:

pot. IIII, i]mp...

Pentru analogie, cf. IDR, I, 18–20.

9 *Slăveni* (jud. Olt). Fragment de diplomă militară (*tabella II*) descoperit în anul 1973 într-o baracă din castru. Dimensiuni: 57 × 44 × 2 mm. Literele sînt înalte de 2–5 mm. Muzeul Olteniei, Craiova.

D. Tudor, Drobeta, 3, 1978, p. 30–32 (cu desenele ambelor fețe cu inscripție).

Intus

.....
.....cui p]rae(e)]st...
.....

Extrînsecus

[*L(uci) Senti Chr]ysogoni*
[*C(ai) Pomponi] Statiani*
[*L(uci) Pulli] Zosimi*

Cu ajutorul listei de martori, D. Tudor datează fragmentul de diplomă în anii 164–165 e.n.

10 (= IDR, II, 6). *Drobeta*. Placă de marmură cu inscripție. Muzeul Olteniei, Craiova (transferată de la MNA, inv. L 1 102 A–C).

I. I. Russu, Drobeta, 3, 1978, p. 189.

Cu privire la r. 3 al inscripției, se arată că lectura ...*MO*... este incompletă; „fotografia indică ...*EMO*... de avut în vedere la vreo eventuală tentativă de întregire prin regăsirea altui fragment” (I. I. Russu).

11 (= IDR, II, 14). *Drobeta*. Inscripție atestând construirea unui edificiu, eventual chiar a castrului roman, pe timpul lui Traian. Muzeul Regiunii Porților de Fier (Inv. L II 7).

I. I. Russu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 189 și fig. 1.

Autorul citat încearcă o reconstituire grafică a inscripției și propune [*FEC*] la începutul r. 5:

[*fec(it) per co]h(ortem) I Antioch(ensium)*

12 (= IDR, II, 35). *Drobeta*. Inscripție funerară. Muzeul regiunii Porților de Fier (Inv. L II 16).

N. Gostar, *Dacia*, N.S., 24, 1980, p. 315—316, nr. 5.

Discuție privind r. 2—5: [*C. ? T]ilio C(ai) f(ilio) / [Vi]ctrice(nsi) / [Ia]nuario / [(centuri-
oni)] leg(ionis) IIII F(laviae) fr(umentario)*]:

În legătură cu patria centurionului, C. Dalcoviciu (*AISC*, 4, 1941—1944, p. 301) și I. I. Russu (*Drobeta*, 3, 1978, p. 47—61) cred că este vorba de *colonia Camulodunum* din Britannia, supra-numită *Victricensis*. Dar N. Gostar arată că mai multe orașe au purtat acest epitet — înclinând mai mult spre Philippi din Macedonia.

De asemenea, pentru r. 5 al inscripției, citit de I. I. Russu [*(centurio)*] (sic) *leg(ionis) IIII F(laviae) fr(umentario)*, N. Gostar notează: „L'abréviation du nom de la légion unique-
ment par *F(lavia)* est un phénomène rarement rencontré sur les inscriptions lapidaires, car on accoutumait de l'abréger par *FF = F(lavia) f(elix)* ou *FL = Fl(avia)*. Nous sommes enclins à croire que le scribe a omis le troisième *F*, et ce serait donc: [*(centurioni)*] *leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) (f)r(umentario)*”.

13 (= IDR, II, 45). *Drobeta*. Monument funerar. Muzeul regiunii Porților de Fier (Inv. L 23).

Întrucât transcrierea inscripției în IDR, II, 45 (= CIL, III, 14 216,8) s-a făcut cu unele omisiuni (cf. I. I. Russu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 190; traducerea este însă corectă), reproducem din nou textul inscripției:

D(is) M(anibus)

Licciaus

Vinentis,

mil(es) coh(ortis) III

5 *Camp(estr)s, b(ene)f(iciarius) trib(uni),*

mil(itavil) annis XIX,

vix(it) annis XL.

Linda Se-

verus,

10 *h(eres), b(ene)m(erenti) p(osuit).*

Un tribun al acestei cohorte este cunoscut dintr-o inscripție de la Napoca: M. P. Speldel, *Apulum*, 15, 1977, p. 631—633; H. Devijver, *Prosopographia militarium equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, Louvain, 1977, p. 738, nr. 44.

14 (= IDR, II, 56). *Drobeta*. Stelă funerară. Muzeul regiunii Porților de Fier (Inv. L II 27).

I. I. Russu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 190.

R. 5—9 au fost citite în IDR, II, 56, astfel: *vix(it) annis / XXXC. Hera / co(n)iugl
b(ene) m(erenti) / posuit*; privitor la cifra menționând vârsta defunctului, I. I. Russu notează: „este interpretat(ă) ca a trăit ani 70 considerând că cifra este redată prin *C* minus *XXX*, în loc de obișnuitul mai scurt *LXX*; dar mai probabil este *XXX*, *C. Hera*, *C* fiind un element din nomenclatura lui Hera (Calus? ori vreun gentiliciu *Claudius* etc.)”.

15 (= IDR, II, 83). *Drobeta*. Fragment de bloc de calcar. Muzeul regiunii Porților de Fier.

I. I. Russu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 190.

În r. 3, posibil să fie [*Ianu*]arium, cum citise D. Tudor (OR¹, SE 31; OR², SE 38; OR³, SE 44), „căci în foto se vede clar jumătatea dreaptă înclinată a lui V” (I. I. Russu).

16 (= IDR, II, 84). *Drobeta*. Fragment de lespede de calcar. Muzeul regiunii Porților de Fier.

I. I. Russu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 190:

„...r. 2 al fragmentului transcris *IABVL* este *TABVL*” (vezi și punctul de sub prima literă, în transcrierea din IDR, ceea ce înseamnă că nu se considera că prima literă este sigur *I*).

17 (= IDR, II, 85). *Drobeta*. Fragment de placă de marmură. Muzeul regiunii Porților de Fier.

I. I. Russu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 190.

În r. 1 s-au păstrat literele ...*DIA PET*..., „al doilea element fiind vreun antroponim ca *Pe[ro...]*” (I. I. Russu).

18 *Drobeta*. Ștampilă tegulară. Muzeul regiunii Porților de Fier.

N. Gudea, în *Akten des XI. Internationalen Limeskongresses*, Budapesta, 1977, p. 236, fig. 7; idem, *Drobeta*, 4, 1980, p. 103 (desen; explicația figurilor nu este clară).

Coh(ors) III Camp(estris)

Despre această unitate, vezi și nr. 13.

19 (= IDR, II, 106). *Drobeta*. Ștampilă tegulară. Muzeul regiunii Porților de Fier.

I. I. Russu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 191.

Ștampila *C(ohors) I S(agittariorum)*; litere imprimate invers, iar în partea stângă se vede un semn în formă de unghi > : D. Benea îl considera semn pentru *milliaria* (SCIVA, 27, 1976, 1, p. 80), iar I. I. Russu propune a citi *c(ohors) I s(a)g(ittariorum)*. Acest semn are însă rol pur ornamental (cf. Klio, 62, 1980, 1, p. 70, fig. 2: semn în formă de semicerc).

20 *Drobeta*. Cărămizi ștampilate. Muzeul regiunii Porților de Fier.

D. Benea, *Apulum*, 16, 1978, p. 206, nr. 188, fig. 20, și nr. 190, fig. 22.

a) *c(oh(ors) I sag(ittariorum)*

Din litera C se mai păstrează bucla de jos a literel; O mai mic (în interiorul lui C) și în legătură cu H (O+H).

b) *coh(ors) I sag(ittariorum)*

Ștampilele sînt diferite de tipurile publicate în IDR, II, 106 (a-c) (vezi și D. Benea, *loc. cit.*, p. 206, unde prezintă toate tipurile de ștampile ale acestei unități, însoțite de fotografiile).

21 Ștampilă tegulară; în cartuș adîncit (12,7 × 4,3 cm), litere în relief (înalte de 2,8 cm). Muzeul regiunii Porților de Fier.

D. Benea, *Apulum*, 16, 1978, p. 206, pl. 1 (desen).

SV SA

Autoarea citată propune lectura: *Su(ri) sa(gittarii)*. După D. Tudor (OR⁴, p. 340), „ștampila SVSA păstrată la muzeul din Drobeta-Turnu Severin nu ne garantează locul descoperirii și nici lectura *Su(ri) Sa(gittarii)*”. Cf. nr. 65.

22 (= CIL, III, 14 216²⁸ = IDR, II, 109). *Drobeta*. Cărămidă cu inscripție executată cu degetul în pasta crudă. Muzeul de istorie al R. S. România, București.

C. C. Petolescu, *RÉSEE*, 18, 1980, 1, p. 115—119.

D. Tudor (OR⁴, p. 98) completa *C(ohors) X*, „ștampilă (*sic*) ce credem că indică numărul unei cohorte legionare”.

De la Sirmium mai cunoaștem o inscripție asemănătoare pe cărămidă (Anka Milošević, în *Sirmium. Archaeological Investigations in Sirmian Pannonia*, Belgrad, 1971, p. 113, nr. 79).

Din aceeași localitate se cunosc și ștampile de tipul *LVIHRCX*; deci această *c(ohors) X* aparține legiunii VI Herculla, al cărei sediu se afla la Teutiburgium (Dali), în Pannonia Secunda.

Pentru împrejurările în care această cărămidă a ajuns la Drobeta, vezi mai departe, nr. 38.

23 Drobeta. Fragment de *mortarium* ștampilat descoperit „cu ocazia lucrărilor de canalizare din oraș, în anul 1972, în apropierea castrului Drobeta” (M. Davidescu). Muzeul regiunii Porților de Fier.

D. Benea, în *Contribuții ale cadrelor didactice și cercetătorilor mehedinieni la îmbogățirea cunoașterii istoriei locale*, Casa corpului didactic, Drobeta-Turnu Severin, 1974, p. 69 (*non vidi*), apud M. Davidescu, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, Craiova, 1980, p. 121.

THEO...

Este ștampila ceramistului *Theotimus*, ale cărui produse sînt cunoscute în Dacia și Moesia Inferior (din felul cum ne este prezentată de M. Davidescu, nu ne putem da seama cărei variante a ștampilei aparține: cf. IDR, II, 302 și 471; C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 458—460).

24 Drobeta. Fragment de buză de *mortarium*, cu ștampila aplicată de o parte și de alta a deversorului (descoperit „cu ocazia unor săpături făcute pentru consolidarea zidurilor bisericii medievale cu contraforturi, din curtea muzeului”, M. Davidescu). Muzeul regiunii Porților de Fier.

M. Davidescu, *Monumente medievale din Turnu Severin* (editura Meridiane), București, 1969, p. 25; idem, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, Craiova, 1980, p. 120—121.

VRSVLVS

Litera *L* ca *lambda* invers.

25 Hlnova (jud. Mehedinți). Căniță de lut, înaltă de 11 cm. Sub buză s-a executat, înainte de ardere, o inscripție. Muzeul regiunii Porților de Fier.

D. Tudor, OR⁴, p. 279; M. Davidescu, Drobeta, 3, 1978, p. 82, fig. 16 (desen); idem, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, Craiova, 1980, p. 198—200 (foto).

Con(n)corde

Litera *N* gravată ca în legătură (*N+N*).

„Numele *CONCORDE* poate să fie al proprietarului sau al unui sfînt *CONCORDE*, martir la Spoleto — Umbria, pe la anul 175 e.n., după alții în secolul al III-lea. Mai sînt și alte ipoteze. Numele CONCORDE ar putea veni de la localitatea Concordia din Veneția, la vest de Aquileia de unde ar fi putut fi originar proprietarul vasului, mai puțin probabil cea din Germania Superior, sau din Lusitania, or zella omonimă. Sînt ipoteze pe care le supunem atenției specialiștilor” (M. Davidescu, Drobeta, 3, 1978, p. 82). Pentru prima ipoteză, editorul epigrafei citează (la sugestia lui I. I. Russu) lucrarea lui Pasquale Testini, *Le catacombe e gli antichi cimiteri cristiani in Roma*, Bologna, 1966, p. 165; pentru cea de-a doua, RE, IV, 1900, col. 830—831 (în lucrarea „monografică” imprimată în 1980, sursa acestei bibliografii nu mai este indicată).

În realitate, *concorde* este folosit aici adverbial: CIL, VI, 7 579 (= ILS, 8 190) și CIL, VI, 10 237 (= ILS, 7 870). Cf. *Thesaurus linguae Latinae*, s.v. *concorde*, col. 92; A. Ernout — A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*⁴, Paris, 1959, p. 136 (*concors*, -dis).

26. Hlnova (jud. Mehedinți). Cărămidă ștampilată descoperită în fortificația romană trzle. Muzeul regiunii Porților de Fier.

D. Tudor, OR⁴, p. 279; M. Davidescu, Drobeta, 3, 1978, p. 82.

„La suprafață, printre dărmăturile, în afara săpăturilor, am găsit un fragment de cărămidă care are pe el un cartuș de ștampilă, incomplet și cam șters, dar care totuși se poate citi: *L V Macedonica*. Soldații aparțineau deci legiunii a V-a Macedonica, ce-și avea sediul la Oescus în fața Sucidavei” (M. Davidescu).

Din felul cum ne informează descoperitorul, nu ne dăm seama de conținutul exact al epigrafei; după D. Tudor (OR⁴, p. 279), ar fi *LEG.V.M.* Astfel, fără ilustrație (foto sau

desen), nu cunoaştem forma cartuşului şi dacă se aseamănă cu ştamplile acestel legiuni descoperite la Drobeta; cf. Doina Benea, *ActaMP*, 1, 1977, p. 173—178 şi *ActaMN*, 15, 1978, p. 235—244 (care consideră că ştamplile sînt posterioare retragerii legiunii din Dacia, nu din timpul războaielor purtate de Traian contra dacilor).

27 Hlnova (jud. Mehedinţi). Țigla cu şampilă. Muzeul regiunii Porţilor de Fier.

D. Tudor, *OR*⁴, p. 279; M. Davidescu, *Drobeta*, 3, 1978, p. 82, fig. 17 (foto); idem, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, p. 195 (cu foto).

DRVBET[a]

Cf. *IGLR*, 406 (de la Drobeta).

28 Hlnova (jud. Mehedinţi). Căramidă şampilată. Muzeul regiunii Porţilor de Fier.

M. Davidescu, *Drobeta*, 4, 1980, p. 85; idem, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, p. 195 (foto).

DIANA

29 (= *IDR*, II, 140). Balta Verde (com. Gogoşu, jud. Mehedinţi). Căramidă şampilată. Dispărută.

C. C. Petolescu, *RÉSEE*, 18, 1980, 1, p. 118, nota 41.

[co]h(ors) VIII

D. Tudor (*OR*, 1942, p. 278, nota 1) se gîndea la *cohors VIII Raetorum civium Romanorum*, care încă din 110 se afla în Dacia (*IDR*, I, 2—3); dar în ediţiile următoare ale *Oltenei romane*, nu se mai face vreo menţiune despre această căramidă.

Cu ocazia prezentării şampilii [co]h(ors) VIII R(aetorum) de la Teregova în volumul cu inscripţiile din Banat (*IDR*, III/1, 114), se face următoarea menţiune eronată: «fragment ...H VIII R de la Balta Verde (jud. Mehedinţi), *OltR*³, p. 358, n° 259 », trimiţînd deci la ediţia a III-a a cărţii lui D. Tudor amintite mai sus; în realitate, această trimitere se găseşte în prima ediţie. De asemenea, şampilă are numai forma ...H VIII.

În *IDR*, II, 140, notăm: «Este posibil însă ca inscripţia să fie de dată mai tîrzie, din secolul al IV-lea ». Datorită faptului că şampilă nu conţine vreo indicaţie privind etnicul trupel — ceea ce ar fi fost normal pentru o unitate auxiliară —, credem că este vorba de o cohortă dintr-o legiune; cf. nr. 22, 39.

30 (= *IDR*, II, 141). Ciorolu Nou (jud. Dolj). Lăspede de calcar, fragmentară. Muzeul Olteniei, Craiova (Inv. 12 535).

C. C. Petolescu, *SCIVA*, 32, 1981, 2, p. 285—287, nr. 2, fig. 1/2 (foto).

În r. 1 al inscripţiei, D. Tudor (*OR*¹, SE 186; *OR*², SE 300; *OR*³, SE 380; *AnnÉp*, 1959, 330 — după *OR*³) propunea *I(ovi) O(ptimo) M(aximo)*, ceea ce nu este asigurat prin nimic; după acelaşi autor, epitetul zeţei ar fi fost la superlativ, *san[ct]is[sima]e*, dar spaţiul permite doar întregirea *san[ct]a[e]* (se mai observă şi piciorul hastel din dreapta a literei A).

În r. 6, epitetul purtat de legiunea VII Claudia a fost completat *An[toninianae]*, dar este mai probabil *Philip(pianae)* (cf. *IDR*, II, 328; vezi şi în această cronică, mai departe, nr. 47). Vechea întregire se sprijinea pe o lectură eronată a literelor păstrate din r. 7; noi am propus recent: *[li]bens an[imo]...*

Inscripţia se poate întregi astfel:

[D]ianae san[c-]
[ta]e, Mercurio G[u-]
bernatori e[st] Genio
stationis, A[... Ger-]
5 manus, spe[cul]ator leg(ionis)]
VII Cl(audiae) [Philip(pianae)]
[li]bens an[imo]...

În r. 4, era gentilicul dedicantului: A[ur(elius)], eventual A[el(ius)]; completarea *stationis A[qu]ensium*] propusă de D. Tudor (*Latomus*, 25, 1966, 4, p. 847 şi urm.) nu se poate susţine (C. Dalcoviciu, *ActaMN*, 6, 1969, p. 542—543).

31 (= IDR, II, 172). Răcari (jud. Dolj). Fragment de *mortarium*. Altădată la Muzeul Olteniei, Craiova (dispărut?).

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 458, nr. 3.

În IDR, II, 172, se dă următoarea lectură (după OR¹, SE 184; OR², SE 298; OR³, SE 436): *HILEMO / AIN...D*. Recent, C. C. Petolescu observă că această șampilă este identică cu cea de pe un *mortarium* de la Tiblscum (IDR, III/1, 268): *PHILEM ... / MINNE*. *Philemon* mai apare de câteva ori în Moesia Inferior (C. C. Petolescu, *loc. cit.*, cu notele 13—18).

32 (= IDR, II, 202). *Sucidava*. Baza unei statuete de marmură. Muzeul orașenesc, Corabia (Inv. 300/2 355).

C. C. Petolescu, Revista de istorie, 32, 1979, 11, p. 2 204, nota 9.

În r. 1, în locul dedicației [*Deo So*] *li Inv(icto)*, se sugerează acum întregirea [*Hercu*] *li Inv(icto)*; propunerea are în vedere faptul că pe bază se păstrează laba unui picior desculț — mai degrabă al lui Hercule decât al lui Mithra Sol Invictus.

33 *Sucidava*. Statuetă de marmură, reprezentând pe zeița Fortuna; capul, antebrațele și parte din cornul abundenței sînt pierdute; 1 = 0,525 m. Muzeul orașenesc, Corabia.

D. Tudor, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 304—306, fig. 1/2 (desenul inscripției) și 2 (foto, statuia).
[*Fortu*] *nae reduci*

.....*vil(l)icus*

Din litera N se păstrează numai hasta din dreapta.

34 *Sucidava*. Fragment de plăcuță de marmură, descoperit „printre vechile dărmături ale laturii vestice a cetății”, în 1978. L = 0,125 m. Se păstrează partea inferioară a unui basorelief reprezentând cavalerul trac; jos, pe bază, este gravată inscripția, cu litere înalte de 1 cm. Muzeul orașenesc, Corabia.

D. Tudor, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 306—307, nr. 3, fig. 1/3 (desen) și 3 (foto).

ΑΠΟΛΕΝΑΡΙΟ ΘΕ...
ΝΟΚΚ ΕΥΧΗΝ

Din dreapta inscripției, lipsește un mic fragment; D. Tudor propune întregirea: 'Απολ(λ)ενάριος Θε[ο]νόκος εὐχην (pentru Θεωνόκος citează W. Pape — G. E. Benseler, *Wörterbuch griech. Eigennamen*³, Braunschweig, 1884, s.v.). „Dedicantul era probabil un grecofon de la sud de Dunăre sau un soldat din garnizoana Sucidavei” (D. Tudor, *loc. cit.*, p. 307).

35 (= IDR, II, 205). *Sucidava*. Fragment de placă funerară cu inscripție. Muzeul Olteniei, Craiova (Inv. I 5 596/12 739).

[*D(is) M(anibus)*]
.....*Ceselinus*
.....*nus, centurio*
[*coh. secu*] *nd(ae) Fl(aviae) forte*
[*def(unctus)?*] *in mil(itia) an-*
[*nor*] *um XXXIII*
[*meru*] *it stipe-*
[*ndia*] *XV*
.....*ina*
.....[*ux*] *or*
.....[*fec*] *it*

După D. Tudor (AISC, 2, 1933—1935, p. 190—191, nr. 14) și G. Fornî (Athenaeum, 1953, p. 76), unitatea în care a servit defunctul era *cohors II Flavia Commagenorum* (care staționa la Micla, în Dacia Superior) — ceea ce I. I. Russu (Drobeta, 3, 1978, p. 192), califică „aserțiune cu totul neverosimilă”.

Dificultatea pornește de la cuvîntul *forte*, considerat drept o formă insolită (după Fornî, „Fortis non potrebbe esser altro che la *coh. II Fl. Commagenorum*”). În realitate, cuvîntul este la locul său, fiind derivat din *fors* (*Thesaurus linguae Latinae*, s.v., col. 1 130—1 136; A. Ernout — A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*⁴, Paris, 1959, p. 249); el se folosește

doar la nominativ, precum și la ablativ în sens adverbial (vezi, de exemplu, CIL, volumul sexti pars septima. Index vocabulorum nominibus propriis inclusis, Berlin, 1975, p. 2567), având sensul „din întâmplare”.

Unitatea în care a servit centurionul rămâne necunoscută: poate fi vorba de cohortele *II Flavia Bessorum*, *II Flavia Numidarum* din armata Daciei Inferioare; eventual din cea a Moesiei Inferioare (de exemplu, *cohors II Flavia Brittonum*, de la Sexaginta Prieta; în acest caz, placa poate să fi fost adusă și de peste Dunăre, fiind utilizată ca material de construcție în antichitatea tirzie).

36 *Sucidava*. Fragment de bloc de calcar, descoperit în cetatea romano-bizantină, în dărmăturile curții dintre turnurile C—D, în 1969. Muzeul orașenesc, Corabia.

D. Tudor, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 307, nr. 4, fig. 4/1 (desen).

.....
.....*OSI*.....
.....*IT*.....

D. Tudor propune: ...*c?o(n)s(ul) I... / ...it...* (cu remarca: „lectură cu totul nesigură”).

37 Fragment de coloană de calcar, descoperit în 1977 în cetatea romano-bizantină de la *Sucidava*, în parametrul căzut în afară al turnului exterior B. Dimensiuni: 0,14 × 0,45 × 0,20 m. Litere înalte de 4 cm; ligaturi: N+T și N+I în r. 1, I+F și I+B în r. 2, A+V în r. 4. Muzeul orașenesc, Corabia.

D. Tudor, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 307, 309, nr. 7, fig. 5 (foto).

[*Imp(eratori) Caes(ari) T(ito) Ael(io) H[adr(iano) Antonino*
Pio pontif(ici) max(imo) trib(unica)
pot(estate) XII imp(eratori) II co(n)s(uli) III
p(atr) p(atr)iae et Aur(elio) Vero Caes(ari)
co(n)s(uli) II. Col(onia) Ulp(ia) O[escus]
ob...

Este o inscripție onorifică ridicată pentru împăratul Antoninus Pius și prințul moștenitor Aurelius Verus Caesar (viitorul împărat Marcus Aurelius), în anii 148—149. Faptul că dedicația a fost pusă de *colonia Ulpia Oescus* este dovadă că platra a fost adusă de peste Dunăre, în epoca lui Constantin cel Mare sau Iustinian, și folosită ca material de construcție (o situație asemănătoare: IDR, II, 210).

38 (= IDR, II, 248). *Sucidava*. Fragment de ștampilă tegulară ...*G.SAB*, leșită probabil din atelerele tegulare ale legiunii II Italica (vezi și IDR, II, 110, de la Drobeta).

Asupra împrejurărilor în care această cărămidă a ajuns la Dunărea de Jos (probabil pe timpul lui Valens), vezi: C. C. Petolescu, *Nouvelles données sur la legio II Italica en Dacie* (*Akten des XI. Internationalen Limeskongresses*, Budapesta, 1977, p. 297—302); idem, *L'apport de la province de Pannonia Secunda à la fortification de la rive septentrionale du Danube en Dacia Ripensis* (RESEE, 18, 1980, 1, p. 115—119). Vezi și mai înalte, nr. 22 (ștampilă leșită din atelerele tegulare ale legiunii VI Herculia).

39 (= IGLR, 280—283). *Sucidava*. Ștampile tegulare ale legiunii V Macedonica; mai multe variante (primele trei imprimate retrograd, ultima pozitiv).

L(egio) V M(acedonica) co(ho)rs III
Co(ho)rs III
[*L(egio) V M(acedonica) p(rae)p(ositus) c(ohortis) III*
[*L(egio)] V M(acedonica) c(ohors) IIII*

După I. I. Russu (Transilvania, nr. 9, 1977, p. 10), „materialul tegular cu litere spre stînga *LVMCORSIII* nu e necesar să conțină apelativul *c(oh)ors III*, căci literele *COR* ar putea să fie din numele *Cornelius*, iar *SII* eventual tot vreun roman ca *Sil(vanus)* ori altul, chiar dacă există și izolat (sau în fragment?) *CORSIII*”. De asemenea, în legătură cu prezența la *Sucidava* a acestor ștampile, D. Tudor (OR⁴, p. 329) notează: „Din Oescus (legiunea V Macedonica, n.n.) trimite cohortele III și IV peste Dunăre, la *Sucidava*, unde menține stăpînire importantului cap de pod și execută mai multe lucrări militare, după evacuarea aureliană”.

Dacă prima observație este făcută numai din spiritul hipercritic și nu merită vreun comentariu în plus, fiind de respins din capul locului (cf. *CORS III* și *CIIII*), cea de-a doua are

probabil în vedere că la Sucidava *Notitia Dignitatum* (*Orientis*, XLII, 39) menționează un *praefectus legionis quintae Macedonicae*. Dar cărămizi ștampliate ale cohortelor *IIII* și *V* din legiunea V Macedonica se întâlnesc la sud de Dunăre (Spas Mašov, ArchSofia, 1969, 4, p. 41—42, nr. 8—9, fig. 8—9; Zlatka Morfova, ArchSofia, 1975, 3, p. 41, fig. 8—9) — Încît nu avem certitudinea că la Sucidava, și nu la sud de fluviu, a staționat, de exemplu, cohorta a IV'-a a legiunii amintite. În realitate, este vorba numai de circulația materialelor leșite din atelierele de cărămizi ale legiunii V Macedonica, în toate centrele militare de pe frontiera Daciei Ripensis și chiar mai departe.

40 (= IGLR, 308). *Sucidava*. Fragment de cărămidă ștampliată, ruptă în partea stîngă, descoperit în săpăturile din 1946—1947 în cetatea romano-bizantină.

I. I. Russu, Transilvania, 1977, nr. 9, p. 10.

D. Tudor (vezi bibliografia în IGLR, 308) citea: *ERBNN* (litere inverse). După I. I. Russu, lectura ar fi *(H)ERENN-*, cu legătura *E+N*, și ar data din timpul provinciei (nu din secolul al IV-lea).

41 *Sucidava*. Colțul de sus din dreapta al unei cărămizi, pe care s-a gravat (în pasta arsă) o inscripție precedată de o cruce; literele sînt înalte de 2—5 mm. Muzeul orașenesc, Corabia.

D. Tudor, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 307, nr. 5, fig. 4/2 (desen).

Fig. 1

Editorul citește: + AN? *Iulius*

42 *Sucidava*. De la poalele sudice ale platoului cetății s-a cules, în 1971, din pămîntul evacuat de la vechile săpături, un fragment de amforă romano-bizantină (secolul al VI-lea). Pe el se păstrează o scriere cursivă, cu vopsea roșie. Editorul nu a reușit s-o descifreze, publicînd numai desenul de mai jos. Muzeul orașenesc, Corabia.

D. Tudor, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 307, nr. 6, fig. 4/3 (desen).

Fig. 2

43 (= IDR, II, 303). *Sucidava*. Fragment de *mortarium* cu șampilă. Muzeul orașenesc, Corabia.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 459, nr. 5.

În IDR, II, s-a adoptat lectura VA... / OM... (după D. Tudor, SCIV, 13, 1962, 1, p. 121, nr. 5; OR³ SE, 280). C. C. Petolescu arată că această ștampilă conține numele producătorului din ștampilele IDR, II, 467 și 472 (vezi mai departe, nr. 53–54).

44 (= IDR, II, 304). *Sucidava*. Fragment de *mortarium* cu ștampilă.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 459, nr. 4.

În IDR, II, 304, s-a adoptat (după OR², SE 220; OR³, SE 282) lectura: ...EDTII... / ...ML... (litere inverse). C. C. Petolescu propune mai nou: [TH]EOTI/MVS, arătând că ștampila este identică cu alta, tot de la Sucidava (IDR, II, 302, desenul din dreapta sus).

45 (= CIL, III, 14 216^{3a} = IDR, II, 537). Slăveni (jud. Olt). Fragment de țiglă cu inscripție cursivă.

I. I. Russu, Drobeta, 3, 1978, p. 193:

.....Mar]tinus cen[turio

Noua citire este mai greu de acceptat, având în vedere că în castrul de la Slăveni a staționat o unitate de cavalerie (*ala I Hispanorum*).

46 (= IDR, II, 548). Slăveni. Inel de argint cu inscripție. Muzeul Olteniei, Craiova.

I. I. Russu, Drobeta, 3, 1979, p. 193.

D. Tudor (SCIV, 21, 1970, 2, p. 319, nr. 39, fig. 3/6) citea ITTA/CVS; după I. I. Russu, ar fi „preferabil” ATTI/CVS. Dar inscripția este gravată retrograd, încît este „preferabilă” lectura primului editor.

47 (= IDR, II, 327). Lăpăde de calcar cu inscripție. Muzeul orașenesc, Caracal; inv. 2 139.

M. P. Speidel, ZPE, 30, 1978, p. 119–122; C. C. Petolescu, SCIVA, 32, 1981, 2, p. 283–285, nr. 1, fig. 1/1 (foto).

În r. 1, M. P. Speidel completează primul cuvînt: [Salvi]s (în afară de analogiile citate, cf. CIL, III, 6 256 = 7 713 = 12 553, de la Sărățeni: *Salvo dom[ino nostro] Antonino*) — lectură consemnată și de D. Tudor, la sugestia lui A. Alföldi (în OR², SE 71 și OR³, SE 82). În r. 3, *Felix* este, după demonstrația convingătoare a lui Speidel, un epitet precedînd numele legiunii: *Felix leg(io) VII Cl(audia) p(ia) fidelis vestra*. În r. 5–7, același propune o întregire asemănătoare cu IDR, II; dar aici, un examen recent al pietrei (C. C. Petolescu, *loc. cit.*) a arătat că în r. 5 numărul de ordine al cohortei nu este VIII, ci VI — după care urmează un semn despărțitor, apoi litera H (nu II), deci: *ha[st(atorum) pr(ioris)] el / post(erioris)*. Literele de pe chenarul de jos al pietrei (r. 8) rămîn neînțelese.

Lectura inscripției este deci următoarea:

[Salvi]s D(ominis) n(ostris)

[Phili]ppis Aug(ustis)

(duobus), Felix leg(io) VII

Cl(audia) p(ia) f(idelis) vestra

5 (centuriae) (cohortis) VI ha[st(atorum) pr(ioris)] el
post(erioris) d[ev(otae) n(umini)] m(aiestati) (que)
eorum

...RNS (?)

În inscripție, *Aug(ustis) (duobus)* este transcris AVG în r. 2, cel de-al doilea G la începutul r. 3.

48 (= IDR, II, 347). *Romula*. Inscripția a fost publicată în CIL, III, 8 030; A. v. Domaszewski notează despre ea: «Rečka rep., Karacal in praefectura». Ulterior inscripția a fost adusă la București, unde a fost regăsită de D. Tudor în 1946 [MNA, inv. L. 298; «Afirmarea (IDR, II, 347) că acum „este dispărut” se explică prin faptul că el nu mai poate fi identificat din cauza distrugerilor ce a suferit»: D. Tudor]. Dimensiuni: 0,55 × 0,60 × 0,60 m; litere înalte de 5 cm.

CIL, III, 8 030, dă următoarea transcriere:

.....I.....
ANNIANO PRA(ef.?)...
VOTIS X FELICIT[er]

În SCIVA, 31, 1980, 1, p. 143—147 (= RÊSEE, 18, 1980, 1, p. 111—114), reluând inscripția, D. Tudor consideră că ultimele trei litere păstrate în r. 2 sînt FRA; în consecință, propune o nouă lectură:

[DD. NN. Valenti et Val-]
 [enti]niano fra[tri(bus)],
 [v]ot[is] (decennalibus) felicit[er]

Inscripția ar data din anul 373, cînd împărații Valentinian și Valens și-au sărbătorit zece ani de domnie (*decennalia*). Dar noua lectură nu ni se pare sigură, ea pornind de la un text aflat într-o stare mai proastă decît la data publicării în CIL.

49 *Romula*. Fragment de țiglă, descoperită în 1973 în timpul lucrărilor agricole, în zona necropolei plane (despre aceasta, M. Babeș, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 167—206). Rupt în două părți, care se îmbină, din partea superioară a țiglei; 0,485 × 0,150 m. Scrisul în pasta tare, într-un dreptunghi (0,39 × 0,07 m), cu litere înalte de 1,3—1,5 cm. Muzeul orașenesc, Caracal.

D. Tudor, Latomus, 39, 1980, 3, p. 639—646, fig. 1—2 (foto și desen); idem, Drobeta, 4, 1978, p. 9—15.

D(is) M(anibus), s(acrum). L. Annius Octavius Valerianus.
Evasi, effugi; spes et fortuna valet
Nil mihi novius est; ludific[ate] alios].

R. 2—3 conțin un distih elegiac. Un text identic întîlnim la Roma pe un sarcofag (CIL, VI, 11 743 = Fr. Buecheler, *Carmina latina epigraphica*, Leipzig, 1895, p. 705, nr. 1498) (identitatea a fost remarcată de I. I. Russu), iar r. 2—3, aproape identice, într-o inscripție de la Thevestis (CIL, VIII, 27 904).

Diferențe de transcriere: r. 2, GPES în loc de SPES; 3, VOVICVS, la Roma *oviscum*. Pe sarcofagul de la Roma sînt reprezentate scene din ciclul cultivării și recoltării grîului, pînă la coacerea plinii. Pentru împrejurările în care apare acest text la Romula, vezi D. Tudor, loc. cit.

50 (= IDR, II, 391). *Romula*. Căramidă cu inscripție cursivă greacă. Muzeul orașenesc, Caracal (inv. 5 912).

În AnnÉp, 1973, 466, se face remarcă: „pour nous, il s'agit d'un faux”. Împotriva acestei aprecieri nejuste, luări de poziție în publicații românești: H. Daicoviciu, în „Steaua”, februarie 1977, p. 9; I. I. Russu, SCIVA, 29, 1978, 4, p. 557—558; D. Tudor, Revue roumaine d'histoire, 18, 1979, 2, p. 237—243.

În BullÉp, 1976, 493, se acceptă lectura și comentariul pe marginea inscripției făcute de D. Tudor, RÊSEE, 9, 1973, p. 415—422.

51 Fragment ceramic cu inscripție zgîrîtă în pasta arsă. Muzeul orașenesc, Caracal.

D. Tudor, Annales archéologiques arabes-syriennes, 21, 1971, 1—2, p. 73, pl. 12/4 (= Apulum, 9, 1971, p. 662); S. Sanie, SCIVA, 27, 1976, 3, p. 402—403, nr. 6; D. Tudor, OR⁴, p. 145.

F A A A T H C

Nume siriac teoforic; cf. Gaddes, Gaddatos, Gaddos, Gadibol, Gaddarsu, Gaddate (H. Wuthnow, *Die semitischen Menschennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Leipzig, 1930, p. 38; cf. D. Tudor, Apulum, 9, p. 662; C. C. Petolescu, *ibidem*, p. 657).

52 *Romula*. Fragment de țiglă achiziționată de la un locuitor din Reșca. Pe ea, aplicată o stampilă în chenar dublu (11,5 × 3,8 cm); litere înalte de 1—1,6 cm. Primele litere sînt atît de șterse încît nu pot fi citite (D. Tudor); numeralul (așa cum îl consideră editorul epigrafei) este ușor înclinat spre dreapta și încadrat de două cerculețe. Muzeul orașenesc, Caracal (inv. 8 627).

D. Tudor, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 303—304, nr. 1, fig. 1/1.

.....I·SAG

D. Tudor se gîndește la [coh(ors)] *I sag(ittariorum)*, a cărei garnizoană era la Drobeta (IDR, II, 10, 23, 78, 106, 107, 135); „Este foarte posibil ca un detașament din *cohors I sagittariorum* să fi participat la războiul lui Filip Arabul cu carpil (anii 245–247), ca apoi împreună cu alte trupe să fi contribuit la fortificarea Romulei în anul 248 e.n.” (p. 304). Același autor exclude posibilitatea că ar putea fi vorba de *cohors I Tyriorum sagittariorum*, unitate atestată în armata Daciei Inferioare în diploma din 13 decembrie 140 (IDR, I, 13).

53 (= IDR, II, 467). *Romula*. Fragment de *mortarium* cu ștampilă. Muzeul regiunii Porților de Fier.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 459, nr. 5, fig. 1/2 (foto).

În IDR, II s-a adoptat (după D. Tudor, BCMI, 31, 1938, 96, p. 89, nr. 461; idem, OR¹ SE 108; OR², SE 131; OR³, SE 158) lectura: *ALTIN... / OTT...AV...* (litere pozitive) C. C. Petolescu arată că lectura corectă este următoarea:

[CL D]ONITIA
[E]VA[RE]STO

Cf. Cloșca L. Băluță, Apulum, 15, 1977, p. 249–250, nota 15 (mai departe, nr. 54).

54 (= IDR, II, 472). *Romula*. Fragment de *mortarium* cu ștampilă. Muzeul regiunii Porților de Fier.

Cl. L. Băluță, Apulum, 15, 1977, p. 245–250, nota 15.

În IDR, II, s-a adoptat (după D. Tudor, BCMI, 31, 1938, 96, p. 89, nr. 461; idem, SCIV, 16, 1965, 1, p. 186, nr. 16) lectura: *TIHIOOI (?) / IS'QAV*. Cl. L. Băluță a arătat însă că această ștampilă este identică cu alte exemplare mai bine conservate de la Apulum (citite CL. DOMITI / EVARESTI); cf. mai înainte, nr. 53.

55 (= IGLR, 440). Socetu (jud. Teleorman). Fragment de farfurie de lut cu inscripție cursivă executată înainte de ardere. Muzeul din Roșiori de Vede.

Gh. Bichir, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 390–393, fig. 4 (desen) și 5/4 (foto); I. I. Russu, Drobeta, 3, 1978, p. 193, fig. 3 (desen, cu erori).

Inscripția a fost publicată inițial de Zoe Voievozeanu și Petre Voievozeanu, RevMuz, 6, 1970, p. 530 (de unde a fost preluată în IGLR, 440): *Aureli(u)s / Silvan(u)s / fecit / pataelam* (sic) *bonam*. Gh. Bichir (la propunerea lui C. C. Petolescu, vezi loc. cit., nota 26) și I. I. Russu arată că de fapt literele din r. 1–2 reprezintă ligatura V+S, deci: *Aurelius / Silvanus* etc.

Faptul că vasul a fost descoperit într-o așezare din secolul al III-lea îi determină pe Gh. Bichir să-l dateze în prima jumătate a acestui secol, fără a exclude posibilitatea să aparțină și celei de-a doua jumătăți.

56 Mătăsaru (jud. Dimbovița). Fragment de căniță de lut; în pasta arsă s-a incizat o inscripție, cu litere înalte de 0,9 cm. Institutul de arheologie, București.

Gh. Bichir, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 386, nr. 1, fig. 2 a (desen) și 5/1 (foto).

...RAT... sau ...BAT...?

Fragmentul a fost descoperit împreună cu o monedă de argint de la Geta, ceea ce permite datarea inscripției în prima jumătate a secolului al III-lea.

57 Mătăsaru (jud. Dimbovița). Fragment de vas de lut; poartă incizate, în pasta arsă, trei litere, înalte de 1,1, 1,5 și 2,5 cm. Institutul de arheologie, București.

Gh. Bichir, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 386–387, nr. 2, fig. 2 b (desen) și 5/2 (foto).

...NVS...

Poate să aparțină unui nume: [Julia]nus, [Aelia]nus, [Silva]nus etc. Aceași datare ca și fragmentul precedent.

58 (= IDR, II, 610). Cimpulung (Jidava). Fragment de țigla cu inscripție. Institutul de arheologie, București.

I. I. Russu (Drobeta, 3, 1978, p. 193) propune a se citi în r.1 *Aurel(ius) Ius[t. . .*, în loc de *Aurelius. . .* Dar pe cărămidă era loc suficient pentru a continua cuvântul în același rînd; *Ius[t. . .* nu trebuie redat ca și cum piesa ar fi ruptă în acest loc. Lectura rămîne așa cum a propus-o primul editor (D. Tudor, București, 2, 1936, p. 111, nr. 5. fig. 16/5).

59 (= IDR, II, 611). Cimpulung (Jidava). Cărămidă cu inscripție cursivă. Institutul de arheologie, București.

I. I. Russu, Drobeta, 3, 1978, p. 193:

„...r. 5 în CIL, III, 1 532 era citit *CANDIDVS* (cum se vede clar în foto), după Tudor se transcrie *Canididus*”. De fapt, în IDR, II, s-au transcris paralele cele două lecturi. Cîț privește acel *S* final, el se găsește și la sfîrșitul numelui din r. 4: în amindouă cazurile, el are aspectul unei ligaturi *V+S*, de genul celei de pe farfuria de la Socetu (mai sus, nr. 55).

60 Cimpulung (Jidava). Cărămizi cu scriere cursivă. Muzeul castrului Jidava.

I. I. Russu, Drobeta, 3, 1978, p. 193.

Pe aceste cărămizi, „se pot citi fără multă greutate nume proprii ca: *AVR FR---*, *AVR / CONT M---*, *AVREL SV. . .*, *[IA]NVARIV[s] C P, ---S FACIAS / M(arcus) ANT(onius) SA---*, *BVRIS. CARES ș. a.”*.

61 (= IDR, II, 630). Cimpulung (Jidava). Ștampilă pe *mortarium*; dispărut.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 459—460, nr. 6.

În IDR, II, s-a adoptat lectura *HEOTAM / IIEEANI* (după D. Tudor, București, 2, 1936, p. 111, nr. 11, pe baza unui desen al lui P. Polonic; OR¹, SE 226; OR², SE 350; OR³ SE 502). Recent, C. C. Petolescu propune:

THEOTIMI

STEFANI

Ștampile identice cunoaștem la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (CIL, III, 12 639 = IDR, III/2, 580), la Slăveni și Pavlikeni (Moesia Inferior) (C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 460, notele 27—28).

62 Mălăiești (jud. Prahova). Cărămidă ștampilată. Dispărută.

C. Zagoriș, *Castrul roman de la Mălăiești și cetatea dacă de la V. Humei din județul Prahova* (I. *Castrul roman de la Mălăiești*), Ploiești, 1940, p. 8.

„În anul. . . vizitînd castrul am achiziționat o bucată de cărămidă cu ștampila legiunei V Macedonica”. Nu se dau alte amănunte.

63 Mălăiești (jud. Prahova). Cărămidă ștampilată (?), dispărută.

C. Zagoriș, *op. cit.* (mai sus, nr. 62), p. 8.

Cu ocazia unei vizite, un tînăr i-a adus colonelului Zagoriș un denar de la împăratul Traian; acesta i-a mai spus că „s-a găsit în castru o cărămidă cu ștampila legiunei a XIII”; poate fi vorba, eventual de o ștampilă a legiunii XI Claudia (cunoscută în castrele din nordul Munteniei (IDR, II, 602, 605, 606).

64 Pietroasele (jud. Buzău). Cărămizi ștampilate, descoperite în terme. Institutul de arheologie, București.

Gh. Diaconu, V. Drâmbocanu, Magda Tzony, în *Materiale și cercetări arheologice. A XIII-a sesiune anuală de rapoarte*, Oradea, 1979, p. 320.

Leg(io) XI Cl(audia) Ant(oniniana)

65 (= IDR, III/1, nr. 2). Kaitasovo (R. S. F. Iugoslavia). Altar votiv.

VICTV
VATERN
CASIAN
EQTE
NS

N. Gostar, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 316—317, nr. 6, propune: *Victu(riae)* sau *Vic-
t(oriae) V(ictrici), Valern(ius) Cas(s)ian(us) eq(ues) l(urmae) E(...) n(umeri)
S(urorum)*; „Les abréviations *EQTENS* pourraient être aussi *eq(ues) l(urmae) e n(umero)
S(urorum)*; une éventuelle lecture, *eq(ues) l(urmae) e(lectae) n(umeri) S(urorum)*, nous
semble moins probable”.

Același autor nu admite că ar fi vorba de unitatea omonimă care staționa pe Olt, ci că
este vorba de alta, provenită din acea *vexillatio equitum ex Syria*, menționată de o diplomă
militară din 2 iulie 102 (CIL, XVI, 164) în Pannonia Inferior; cf. eventual și ștampila de la
Drobeta, mai sus, nr. 21.

Lectura rămâne nesigură.

66 (= CIL, III, 1 560 și p. 1 017 = IDR, III/1, 54). Băile Herculane. Altar votiv.
Nationalbibliothek, Viena.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 115.

În r. 6, I. I. Russu citește *Gall(i)enian(ae)* (la fel CIL). Dar în fotografia și desenul din
IDR se văd două ligaturi nemenționate: *G+A* și *N+A* (semnul final, considerat simplu *N*);
din fotografie nu se poate vedea dacă și hasta din dreapta a lui *N* era comună cu a unui *E* (liga-
tura *N+A+E*). Ne oprim la forma *Gall(i)eniana(e)*, supranume (genitiv) al legiunii XIII
Gemina.

67 (= IDR, III/1, 77). Mehadia (jud. Caraș-Severin). Lespede cu inscripție onorifică,
deteriorată; reconstituită în Muzeul Banatului, Timișoara.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 116.

Inscripția a fost dedicată împăratului Gallienus de către *cohors III Delmatarum Valeriana
Galliena milliaria equitata civium Romanorum pia fidelis*. În r. 6—7 supranumele *Galliena* apare.
În transcrierea din IDR, *Gallienae*, dar în CIL, III, 1 577 este *GALLIENAE*: deci acest *e* (în
desenul din IDR este imaginat în ligatură cu *A*), care strică acordul gramatical, nu se vedea pe
piatră la 1873 (dovadă cum a fost scris); consemnarea lui este o concesie făcută de Mommsen
lecturii lui Arneth (la care supranumele legiunii erau la genitiv). Așadar, pe piatră era scris
probabil *Galliena*; astfel, nu mai e necesar a menționa *Gallienae* (sic) la „greșeli de limbă și de
scriere” (I. I. Russu).

68 (= IDR, III/1, 87). Mehadia (jud. Caraș-Severin). Lespede funerară. Muzeul de Istorie
al Transilvaniei, Cluj-Napoca.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 116.

În r. 8, fotografia indică *Surillio*, nu *Surilleo*.

69 (= IDR, III/1, 138 a). *Tibiscum*. Altar cu inscripție, mult corodat. Muzeul Banatu-
lui, Timișoara.

M. Moga — Dolna Benea, Tibiscum, 5, 1978, p. 135, fig. 1 (foto) (unde inscripția este
publicată cu toate datele).

În ultima ediție, inscripția prezintă unele diferențe de transcriere (completare) față de
IDR. Calitatea medlocră a fotografiei nu permite un control al lecturii.

70 (= IDR, III/1, 163). *Tibiscum*. Fragment de stelă funerară. Muzeul Banatului,
Timișoara.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 118.

În r. 3, *miles*, nu *mil(es)*.

71 (= IDR, III/1, 170). *Tibiscum*. Fragment de lespede funerară. Muzeul Banatului, Timișoara.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 118—119.

Despre un soldat palmirenian (anonim) se spune în inscripție: *v]ix(it) ann(is)... / ...EX EIS mili(tav)it ann]is...* În SCIVA, 26, 1975, 3, p. 427, se scrie: „literele EIS (FIS?) sînt neclare pentru editori. Interpretarea inscripției pare a fi: anonimul soldat a trăit un număr necunoscut de ani; dintre aceștia (EX EIS), a servit în armată (militavit)... ani”, ceea ce în IDR este considerat „ingenios, dar dubios, construcție total insolită și fără analogii”. În realitate, analogiile nu lipsesc: cf. astfel, papirul Hunt, II, 17 (în *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, p. 470): *ex eis apsesentes*. Că nu este insolită construcția, se poate cita inscripția CIL, VI, 7 581 = ILS, 7 804: *Deae sanctae meae / Primillae medicae, / L. Vibi Melitonis f. / vixit annis XXXXIIII, / ex eis cum L. Cocceio / Aphthoro XXX sine / querella etc.*

72 (= IDR, III/1, 253). *Tibiscum*. Cărmidă ștampilată. Muzeul Banatului, Timișoara.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 119.

Ștampila *COH I VN* este citită în IDR: *coh(ors) I V(i)n(delicorum)*, unitate care și-a avut garnizoana în castrul de la Tibiscum. Ar fi trebuit menționat că, în desen, bara oblică de sub *I* este un defect de turnare sau imprimare, cum se vede în fotografia publicată de M. Moșe, *ActaMN*, 7, 1970, p. 141, fig. 3; tot aici se vede că partea dreaptă a cartușului nu se încheie, ștampila fiind în această zonă mai slab imprimată. În acest caz, am sugerat o reexaminare a ștampilei, spre a vedea dacă nu cumva ultimul semn (*N*) este ligatură *A + N + T*, obișnuită pentru supranumele *Ant(onianiana)* purtat de unitățile militare (această ligatură se poate confunda ușor cu *N*; cf., spre exemplu, IDR, II, 106 c).

73 (= IDR, III/1, 267). *Tibiscum*. Fragment de *mortarium* cu ștampilă. Muzeul Banatului, Timișoara.

C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 460, nr. 7.

În IDR, III/1 se citesc doar literele păstrate: *AVGVSTA[l]...M...C...*; se afirmă că este vorba de un obiect de producție locală (I. I. Russu). În SCIVA, 31, 1980, 3, p. 460, nr. 7, se atrage atenția asupra altel ștampile, cu conținut asemănător, de la Wels (CIL, III, 14 371, 1): *·NVMIC AVGVSTAL*. De asemenea, de la Novae (Moesia Inferior) se cunoaște un *mortarium* cu ștampila: *BRVTTI[DI] [A]VCVSTA[LIS]* (*IzvestijaSofia*, 32, 1970, p. 58, fig. 6).

74 (= IDR, III/2, 583). *Mortarium* din lut roșu, de mari dimensiuni, avînd pe buză imprimată o ștampilă, din care s-au putut descifra trei litere. Muzeul din Sarmizegetusa (Inv.732)

După Russu, «Sigură este numai prima literă *Y*, a doua putînd să fie „lambda” sau *A* fără bara orizontală, iar ultima un „sigma” de tip clasic. Posibil inițiale din numele (grecesc?) al alarului (vreun *YΛΣ?*)»; comentariul epigrafic este însoțit de un desen.

Ocupîndu-ne de mortarile ștampilate din Dacia și Moesia Inferior, am constatat că această ștampilă este foarte probabil aceeași cu alta de la Durostorum (publicată de V. Culică, SCIV, 22, 1971, 2, p. 332—333, nr. 3, fig. 1/3 și 22 — desen și foto, fără lectură; eventual *P. AVR...*). Desenul publicat în IDR, III/2 trebuie „răsturnat” pentru a fi în poziție normală.

75 (= IDR, III/2, 100). Altar onorific. Muzeul din Sarmizegetusa.

În IDR se citează un studiu (la acea dată, sub tipar) al lui I. Piso, privitor la cariera lui Ulpian... (CIL, III, 1 464 = ILS, 1 370 = IDR, III/2, 100). Studiul este publicat în ZPE, 40, 1980, p. 273—282; aici, r. 1—2 sînt completate astfel:

*Ulpio [.....v(iro) e(gregio)?],
proc(uratori) Aug[us(torum)] pr[ovinc(iae)?]*

După observațiile lui I. Piso, literele *GG* din r. 2 par a fi *martelate*.

INDICES

I. NOMINA ET COGNOMINA VIRORVM ET MVLIERVm

a) *Inscriptiones*

- Achera 1
 Anna ... 1: *Achera, Anna[ti f(ilia)]*
 L. Annlus Octavius Valerianus 49
 M(arcus) Ant(onius) Sa ... 60
 Ἀπολλεγάρις Θε[ο]νόχης 34
 Atticus 46
 Aurelius 58
 Aur / CONT M. 60
 Aur. Fr ... 60
 A[ur.? Ger]manus 30
 Aurel(ius) Ius[t ... 58
 Aurelius Silvanus 55
 Aurel. Su ... 60
 Burls 60
 Candidus 59
 Cares 60
 Cas(s)lanus, v. Vatern(ius) ~
 Ceselinus ... nus 35
 C(laudius) Hera 14
 ΓΑΔΑΤΗC 51
 [Ger]manus, v. A[ur.? ~
 [Hera], v. C(laudius) ~
 [Ianu]arius 15
 [la]nuariu[s] C P 60
 [la]nuarius, v. [C.? T]ltius, C(al) f(ilius), ~
 Ita/cus 46
 Iulius 41
 Landio, v. [M. U]lp(ius) Landion[is f(ilius)] ...
 Liccalus Vinentis 13
 Linda Severus 13
 [Mar?]tinus 45
 Octavius, v. L. Annlus ~ Valerianus
 Pet[ro ... ? 17
 Severus, v. Linda ~
 Silvanus, v. Aurelius ~
 Solorix 1
 Surillo 68
 Surucca 1
 Θε[ο]νόχης v. Ἀπολλ(λ)εγάρις
 [C.? T]ltius, C(al) f(ilius). [la]nuarius 12
 Valerianus, v. L. Annlus Octavius ~
 Vatern(ius) Cas(s)lanus 65
 Vinentis, v. Liccalus ~
 M. Ulp(ius) Landion[is f.] ... 1

b) *Instrumentum domesticum (mortaria)*

- AVGVSTA[I] / [NV]M[I]C 73
 [P.?] AVR. (?) 74
 [CL. D]ONITIA / [E]VA[RE]STO 53
 [C]L. DOMIT ... / [E]VARESTI (?) 54
 [E]VA ... / [D]OM ... 43
 [P]HILEMO ... / [MI]N[NE]D ... 31
 THEO[TIMVS] 23
 [TH]EOTI/MVS 44
 [T]HEOTIMI / STEFANI 61
 VRSVLVS 24

II. RES SACRA

- [Dia]na san[cta] 30
 D(I) M(anes) 13, 49
 [Deus So]l Inv(ictus) 32
 [Fortu]na redux 33
 [Genus] statlonis 30
 [Hercu]les Inv(ictus) 32
 Manes, v. D(I) M(anes)
 Mercurius G[u]bernator 30
 Sol Inv(ictus), v. Deus ~
 Vict(oria) V(ictrix) 65
 Victu(ria) 65

III. RES MILITARIS

- b(ene)f(ictarius) trib(un) 13
 (centuriae) VI ha[st(atorum) pr(loris)] et
 post(erloris) 47
 centurio 35, [(centurio)] fr(umentarius) 12
 cohortes: — I Antioch(ensium) 11
 — II A[ug(usta) Nervia P[acensis] ... 6
 — III Campestris 13, 18
 — IIIDelmatarum Valeriana Gal-
 lena millaria equitata civium
 Romanorum pia fidelis 67
 — secu[nd]a. Fl. 35
 — I sagittariorum 19, 20, 52
 — I Vindelcorum 72 (*Ant.*)
 cohortes legionum: III et IIII (legionis V

Macedonicae) 39,
 — VI (legionis VII Clau-
 diae) 47
 — VIII 29
 — X (legionis VI Hercu-
 liae) 22
 eq(ues) 65
 ha[st(at)] pr[or] et post(er)ior 47
 legiones: — II Italica 38 (...G. SAB)
 — IV Flavia 12
 — V Macedonia 26, 39, 62
 — VI Herculia 22

— VII Claudia 47 [Phillip.], 63 (?)
 64 (Ant.)
 — XIII Gemina 63 (?), 66 (Gal-
 lenian).
 mil(es) 13, miles 70
 n(umerus) S(urorum) (?) 65
 [Palmyreni sagit]taril e[x Syria] 2
 pra(e[.f.]) 48
 p(rae)p(ositus) c(ohortis) III 39 (legionis
 V Macedoniae)
 spe[cul(ator)] 30
 Su(ri) sa(gittarii), (?) 21
 t(urma) 65

IV. GEOGRAPHICA

[Dacia] Su[per]ior 2
 Diana 28
 Drubet[a] 27

Col. Ulp(ia) O[escus] 37
 [U]l[tr]icen(sis) 12

V. VERBA

con(n)corde 25
 d[ev]otae) n(umini)] m(a)lestatique) eorum 47
 effugi 49
 evasi 49
 ex eis mil(litavit) ann[is]... 71
 faciās 60
 felicit[er] 48
 Felix leg(io) VII Cl(audia) p(la) f(idelis)
 vestra 47
 forte 35
 fortuna 49

h(eres) 13
 lud[ic]at[ate] 49
 In mil(itia) 35
 patella, v. *fecit pataelam* (sic) *bonam* 55
 [salv]i[s] 47
 spes 49
 stipe[ndia] 35
 [tabul]arium(?) 16
 valete 49
 vil(l)icus 33
 votis X felicit[er] 48
 vovicus 49 (pro: *voviscum*)

VI. ANNORVM DETERMINATIONES

Imperatores

Hadrianus: 4, 5
 Antoninus Pius 37 (a. 148—149)
 Philippus: 47: Dd. nn. [Phili]ppis Augg.
 Valens et Valentinianus (?) 48 (a. 374)

Consules

Sex. Calpurnius Agricola 7
 Tl. Claudius Iulianus 7

[I. Iunius] Paetus 3
 [P. Tullius] Varro

Testatores diplomatum militarium

[P.] Caull [Vitalis] 1
 [A.] Fulvi [Iust] 1
 [Tl.] Iul Urban[us] 1
 [C. Pomponi] Statian[us] 9
 [L. Pulli] Zosimi 9
 [L. Senti Chr]ysogoni 9

VII. LOCA VBI INSCRIPTIONES REPERTAE SVNT

Balta Verde 29
 Băile Herculane 66
 Buciumi 4
 Clorolu Nou 30
 Cimpulung (-Jidava) 58—61
 Drobeta 10—20, 22—24
 Gălău 3
 Hinova 25—28
 Jidava, v. Cimpulung
 Mălăești 62—63
 Mătășaru 56—57

Mehadia 7, 67, 68
 Micia 5
 Porolissum 6, 8
 Răcarl 31
 Românași 1, 2
 Romula 47—54
 Sarmizegetusa, v. *Ulpia Traiana*
 Slăveni 9, 45, 46
 Socetu 55
 Sucidava 32—44
 Tibiscum 69—73
 Ulpia Traiana Sarmizegetusa 74—75

